

Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde Mesleki Değerler ve Etik Eğitimi: Üç Yıllık Deneyim, Sorunlar ve Öneriler

Murat CİVANER, Zuhar A. OKUYAN, Semih ŞEMİN

Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıbbi Etik Anabilim Dalı

ÖZET

Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde 1997-1998 eğitim yılında eğitim sistemi yapısal bir değişiklik geçirmiş ve eğitim yöntemleri probleme dayalı öğrenim sistemi ile uyumlu hale getirilmiştir. Ancak yöntemsel değişikliklerden daha da önemlisi, eğitim programının sağlığın toplumsal ve davranışsal boyutlarını da kapsamaya amaçlanmıştır. Bu çerçevede Mesleki Değerler ve Etik (MDE) eğitimi özel bir önem kazanmış ve tıp eğitiminin her aşamasına entegre edilerek tüm yıllara yayılması planlanmıştır. Bu çalışmada, yeni eğitim sistemiyle hedeflenen hekimin özellikleri, MDE programının eğitim sistemi içindeki yeri, üç yıllık eğitim deneyimine eleştirel bir bakış, yaşanan sorunlar ve çözüm önerileri yer almaktadır.

Anahtar sözcükler: Tıbbi etik, probleme dayalı öğrenim, eğitim

SUMMARY

The education system of Dokuz Eylül University School of Medicine has undergone a structural change during the 1997-1998 academic year and training methods were rendered compatible with problem-based learning. More important than methodological changes, training program was geared to contain social and behavioural dimensions of health. In this context, training of Professional Values and Ethics (PVE) gained a special importance and its integration to all levels of medical education throughout the years was planned. The present study presents characteristics of physicians aimed by the new education system, the place of PVE program with in the education system, a critical approach to three years of education experience, experienced problems and solution proposals.

Key words: Medical ethics, problem-based learning, education

Murat CİVANER
Dokuz Eylül Üniversitesi
Tıp Fakültesi
Tıbbi Etik Anabilim Dalı
Tel: 232 2595959
e-mail: murat.civaner@deu.edu.tr

Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi eğitim sistemi, 1997-1998 eğitim yılında yapısal bir değişiklik geçirmiş ve eğitim yöntemleri probleme dayalı öğrenim sistemi ile uyumlu hale getirilmiştir. Ancak yöntemsel değişikliklerden de önemli olan, eğitim programının sağlığın toplumsal ve davranışsal boyutlarını da kapsamaya amaçlanmıştır. Mesleki Değerler ve Etik (MDE) eğitimi bu çerçevede özel bir önem kazanmış ve tıp eğitiminin her aşamasına entegre edilerek tüm yıllara yayılması

planlanmıştır.

“Aktif eğitim“ deyimıyla adlandırılan yeni eğitim sistemiyle eğitilecek olan hekimlerin, temel mesleki bilgi ve becerilere sahip olmanın yanı sıra, toplumun sağlık sorunlarına duyarlı olma ve bunlara çözümler üretebilme, tıp uygulamalarının gerektirdiği değerlere ve sorumluluğa sahip olma gibi özellikleri elde etmeleri hedeflenmektedir (1):

* Bu çalışma, II.Ulusal Tıp Eğitimi Kongresi'nde poster bildirisi olarak sunulmuştur.

Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Aktif Eğitim Modeli Hedefleri

- Temel mesleki bilgi ve becerilerle donatılmış;
- insanı biyolojik, ruhsal ve sosyal çevresi ile bir bütün olarak gören;
- toplumun sağlık sorunlarına duyarlı ve bunlara çözümler üretebilen;
- ekip çalışmasını, bilgiye ulaşma yollarını ve öğrenme yöntemlerini bilen;
- mesleğini seven ve meslek yaşamı boyunca öğrenme isteği duyan;
- tıp uygulamalarının gerektirdiği değerlere ve sorumluluğa sahip;
- bilimsel gelişmeleri izleyen ve bu gelişmelere katkıda bulunabilen;
- çevresindeki insanlarla uygun ve etkin iletişim kurabilen hekimler yetiştirmektedir.

Görüldüğü gibi ifade edilen hedefler, profesyonel bir mesleğin uygulama yöntemlerini öğretmenin yanısıra, yeni bir hekim tipini tanımlamaktadır. Dünya Hekimler Birliği'nin tıp eğitimi ile ilgili bildirgesi, eğitim içeriğinin benzer hedeflere göre tekrar yapılandırılması gerekliliğinden söz etmektedir (2):

DHB – Tıbbi Etik ve İnsan Hakları Konularının Tıp Eğitimine Entegrasyonu Hakkında Bildirge Ekim 1999

Tıbbi Etik ve İnsan Hakları, tıbbi uygulamaların vazgeçilmez bir parçası olduğundan,

Tıbbi Etik ve İnsan Hakları, Dünya Hekimler Birliği'nin tarihi, yapısı ve amaçları açısından önemli bir parçasını oluşturduğundan,

Dünya Hekimler Birliği Tıbbi Etik ve İnsan Hakları konularının, tüm dünyadaki tıp fakültelerinin programlarında zorunlu ders olarak yer alması gerektiğini önemle belirtir.

Ülkemizdeki hekimlerin meslek örgütü olan Türk Tabipleri Birliği (TTB) de, "iyi hekimlik" deyiimiyle hekimlerin sahip olması gereken değerleri ve nitelikleri

tanımlamıştır. Belirtilen özellikler içinde, içinde yaşanan toplumun sorunlarına duyarlı olma ve etik değerlere sahip çıkma öncelik kazanmaktadır (3):

iyi hekimlik ● istek çaba iyi hekimlik ● sorumluluk iyi hekimlik ● bilimsellik iyi hekimlik ● poliklinik iyi hekimlik ● ısrar iyi hekimlik ● nöbet odası iyi hekimlik ● sürekli eğitim iyi hekimlik ● üretkenlik iyi hekimlik ● demokratik ortamlarda çalışmak iyi hekimlik ● mesleki yayınları takip edebilmek iyi hekimlik ● grevli toplu sözleşmeli sendika hakkı iyi hekimlik ● eğitimin kredilendirilmesi iyi hekimlik ● yardımlaşma iyi hekimlik ● savaş karşıtlığı iyi hekimlik ● birlikte olmak iyi hekimlik ● işkenceye karşı olmak iyi hekimlik ● sosyal insan iyi hekimlik ● mesleki doyum iyi hekimlik ● herkes için eşit ulaşılabilir sağlık hizmeti iyi hekimlik ● hakkını talep etmek iyi hekimlik ● her ay kitap alabilmek iyi hekimlik ● yetkinlik iyi hekimlik ● hastane iyi hekimlik ● bilimsel rekabet iyi hekimlik ● etik ilkelere uygun hekimlik yapmak iyi hekimlik ● dostluk iyi hekimlik ● hastalara yeterli süre ayırmak iyi hekimlik ● kendimize yeterli süre ayırmak iyi hekimlik ● çalıştığımız kurumları geliştirmek / sahiplenmek iyi hekimlik ● insanları sevmek iyi hekimlik ● sorunlarla mücadele etmek iyi hekimlik ● hekimliği sevmek iyi hekimlik ● kendini yeniden üretecek zamanı olma iyi hekimlik ● sağlık ocağı iyi hekimlik ● ülke sorunlarına duyarlı olmak iyi hekimlik ● gereksiz ilaç yazmamak iyi hekimlik ● genel pratisyenlik iyi hekimlik ● çalışma koşullarının düzeltilmesi iyi hekimlik ● barış iyi hekimlik ● etik değerlere sahip çıkma iyi hekimlik ● duygu iyi hekimlik ● sağlıkta eşitsizliklere karşı mücadele iyi hekimlik ● arkadaşlık iyi hekimlik ● sevk zinciri iyi hekimlik ● ameliyathane iyi hekimlik ● sağlıklı yaşam hakkı iyi hekimlik ● katılım iyi hekimlik ● insan hakları iyi hekimlik ● hasta haklarına duyarlılık iyi hekimlik ● demokratik sağlık kurumları iyi hekimlik ● hekimlik onuruna yakışır ücret iyi hekimlik ● kendinden hoşnut olma iyi hekimlik ● geçinmek için ek işte çalışmak zorunda kalmamak iyi hekimlik ● kendi haklarını korumak iyi hekimlik ● paylaşmak iyi hekimlik ● gerçek mesleki dayanışma iyi hekimlik ● onur iyi hekimlik ● çalışkanlık iyi hekimlik ● dürüstlük iyi hekimlik ● tam gün iyi hekimlik ● duyarlılık iyi hekimlik ● doğruluk iyi hekimlik ● olgunluk iyi hekimlik ● umut iyi hekimlik ● özgüven iyi hekimlik ● dayanışma iyi hekimlik ● emek iyi hekimlik ● eşitlik iyi hekimlik ● birikim iyi hekimlik ● dinlenebilmek iyi hekimlik ● vefa iyi hekimlik ● asistan odası iyi hekimlik ● saygılı olmak iyi hekimlik ● mesleki denetim iyi hekimlik ● siz!

Mesleki Değerler ve Etik Programı Nasıl Bir Hekim Hedeflemektedir?

1. İnsan yaşam ve onuruna saygı ve özen gösteren,
2. Tıp uygulaması sırasında ortaya çıkan etik sorunları tanımlayabilen ve bunlarla baş edebilen,
3. Tıp uygulaması için gerekli olan etik değerlere sahip olan ve sahip çıkan,
4. Tıp mesleği uygulamasında çok önemli olan beceri ve eğilimleri edinmiş: Hoşgörü, cesaret, merak, insan sevgisi
5. Mesleki uygulamalarda karşılaşılan karmaşık sorunlarla baş edebilen, gerekirse danışma mekanizmalarını kullanabilen,
6. Birbirine çelişen ya da çelişiyor görünen değerler konusunda tartışabilen ve zor karar aşamalarında evrensel tıbbi etik ilkelerden yararlanabilen,
7. Ulusal ve uluslararası yasal düzenlemelerden haberdar,
8. Sağlık sorunlarını ve hekimlik mesleğinin özelliklerini tarihsel bir süreç içinde de değerlendirebilen.

Belirtilen DHB, TTB ve Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Aktif Eğitim Modeli'nde belirtilen tüm bu hedeflerle paralel olarak, tanımlanan "yeni" hekimin eğitimi için bir MDE programı oluşturulmuş ve uygulamaya konulmuştur. MDE eğitiminin Tıbbi Etik, İnsan Hakları ve Sağlık Hukuku, Tıp Tarihi ve Tıbbi Sosyoloji ve Antropoloji başlıklarında ve tüm tıp eğitimi boyunca sürdürülmesi planlanmıştır.

1997-1998 öğretim yılıyla başlayan MDE programının öğrenim hedefleri, Dönem I, II ve III'e yayılarak uygulanmaya başlanmıştır. Aşağıda ilk üç dönemin MDE öğrenim hedefleri görülmektedir.

Mesleki Değerler ve Etik DI, II, III Öğrenim Hedefleri***Dönem I***

1. Tıbbi Etik'te genel kavramlar ve yaklaşımlar
2. Hekim yemini ve benzeri metinler
3. İnsan hakları: Uluslararası belgelerde hakların tanımlarının anlaşılması, yaşama hakkı, sağlık hakkı
4. Sağlıkta eşitsizlikler ve sosyal güvence hakkı
5. Hasta hakları: Tanım, gelişim süreci, ulusal ve uluslararası belgeler
6. Sağlık-hukuk ilişkisi
7. Güncel etik sorunlar
8. Tıp tarihi: Genel bakış, tarih boyunca hekimlik, tarihte sağlık kuruluşları
9. Terminoloji: Gelişimi, terimlerin kökeni ve yapılanması, hatalı kullanımlar

Dönem II

1. Hekim-hasta ilişkilerinde etik sorunlar: Gizlilik,

paternalizm-hekim yaklaşımları, malpraktis, bilim-dışı-aldatıcı tanı ve tedavi

2. Çocuklar, kadınlar, fiziksel engelliler gibi özel grupların hakları
3. Çevre ve konut hakkı
4. Bulaşıcı hastalıklar ve etik sorunlar: Karantina/izolasyon, kitle bağışıklama, AIDS, cinsel yolla bulaşan hastalıklar
5. İlaçta reklam ve promosyon
6. Tıp teknolojisi ve etik
7. Üreme sağlığı ile ilgili etik sorunlar: Aile planlaması, gebeliğin sonlandırılması, cinsiyet belirlenmesi, yapay dölleme, kiralık annelik
8. Organ bağışı ve organ nakli
9. Tıp tarihi: Bulaşıcı hastalıklar, tıp tarihinde doğum ve ölüm

Dönem III

1. Özerklik ilkesi ve aydınlatılmış onam
2. Adalet ilkesi ve kaynakların dağılımı
3. Sağlıkla ilgili yasal düzenlemeler
4. Hekimlik Meslek Etiği Kuralları
5. Ötanazi ve hekim yardımcı intihar
6. Genetik ve etik
7. Bilimsel araştırmalarda etik sorunlar: İnsan üzerinde deney, araştırma etiği, yayın etiği
8. Polifarmasi
9. Hastanın medikolegal yönden değerlendirilmesi
10. Ülkemizde görülen tıbbi etik ve sağlıkla ilgili insan hakları ihlalleri örneklerinin tartışılması
11. Tıp tarihindeki özel durumların incelenmesi
12. Cumhuriyet döneminde sağlık hizmetlerinin gelişimi

Sorunlar / Öneriler

Yaşanan üç yıllık eğitim süreci, yeni bir programın işleyen ve aksayan yönlerini değerlendirme gereksinimi doğurmuştur. Programın yeniliğinin, daha önce bütüncül yaklaşım açısından ülke çapında örneğinin olmamasının getirdiği zorlukların yanısıra, genel eğitim programı içindeki yeri ve işleyişi de bazı noktalarda sorun yaşanmasına neden olmuştur. Bu bölümde, yaşanan sorunların bir özeti ve çözüm önerileri yer almaktadır.

- **Senaryolara entegrasyon:** Aktif eğitim sistemi, büyük ölçüde probleme dayalı öğrenime (PDÖ) dayanmaktadır. MDE hedeflerinin PDÖ'lerde kullanılan senaryolara entegrasyonu en önemli sorunlardan birini oluşturmaktadır. Bunun başlıca nedenleri, modülün özellikle biyolojik hedeflerinin mesleki değerler ve etik hedefleri ile her zaman uyumlu olamaması ve modül kurulu üyelerinin genellikle MDE konularına yabancı kalmalarıdır. Ancak bu aşlamayacak bir sorun değildir; sistem oturdukça ve kurum içinde etik konular daha çok tartışıldıkça senaryoların bütünlüğünü bozmayan, ülkemizin gerçeklerine uygun etik sorunlar da senaryolarda daha çok yer alabilecektir. Ayrıca MDE tartışmalarının, konunun özelliğinden dolayı ayrı bir oturumla yapılması baştan beri alınan olumlu kararlardan biridir ve bu saatlerin korunması gerekir.
- **Değerlendirme sorunları:** Öğrenciler MDE yönünden, modül sonu değerlendirmelerinde ve yarıyıl sonu Öğrenci Başarı Değerlendirmesi'nde (ÖBD) diğer konularla beraber, bazen bağımsız, bazen entegre sorularla değerlendirilmektedir. Aktif eğitimin ilk yılında ayrıca öğrencilere verilen etik bir sorun hakkında yazılı görüş yazına uygulaması sonraki yıllarda kaldırılmıştır. Son derece ilginç ve yaratıcı olabilecek bu uygulamanın kalkma nedeni, öğrenci sayısının artması ve öğretim elemanı sayısının bu alanda yetersiz kalmasıdır. Ancak tıp öğrencilerinin düşüncelerini yazıya

dökebilme yeteneklerine katkıda bulunmak için bu uygulamanın yararlı olduğu düşünülmektedir. Öte yandan etik sorunların önemli bir bölümü beş seçeneikli test soru tipine uygun değildir; detaylı açık uçlu açıklamalar gerekebilir. Bu nedenle MDE değerlendirmesinin, yarıyıl sonundaki ÖBD'lerden bağımsız olarak iletişim becerileri ve mesleki beceriler gibi ayrı yapılması planlanmaktadır.

- **Stajlarda MDE eğitimi:** İlk üç yılda edinilen bilgilerin stajlarda hasta başında da kullanılabilmesi hedeflenmektedir. Stajlarda aktif eğitimi yapılandıran kurullar bu alanda önemli gördükleri konuları içeren programlar hazırlamaktadırlar. Ancak klinik ağırlıklı bu uygulamaların tıbbi etik ile ilgili konuyu istenen düzeyde içerebilmesi için hastane rutini içinde yerleşik etik kurullar ve belgeler olmalıdır (aydınlatılmış onam formları gibi). Bu konuda başlatılan iyileştirme çalışmalarının klinik eğitimde etik konuların tartışılmasını geliştireceği açıktır. Araştırma görevlilerinin benzer eğitimlerden geçmesi de mezuniyet öncesi eğitimin kolaylaşmasını sağlayacaktır.
- **Etik kurulların iyileştirilmesi:** Kurum içinde var olan etik kurulların yeniden yapılanması ve araştırmalar dışındaki etik sorunların da ele alındığı, kurum standartlarını koyabilen bir yapılanma tamamlanınca teori ve pratik arasındaki uyum sorunu azalacaktır. Mezuniyet öncesi ve sonrası etik eğitiminin bütünselliğinin sağlanması ve etik değerleri ön plana alan bir yaklaşımın tüm fakülte çapında güçlenmesi açısından var olan etik kurulların yeniden yapılanması konusunda girişimler sürdürülmektedir.
- **Mesleki Değerler ve Etik Komisyonu:** MDE eğitiminin organizasyonu için kurulan bu komisyon çalışmalarına 2000 yılı içinde başlamıştır. Tıbbi Etik, Adli Tıp, Halk Sağlığı ve Psikiyatri öğretim üyelerinden oluşan komisyonun çalışmaları henüz başlangıç aşama-

sındadır. Ayrıca LİDEK, dönem kurulları ve modül kurulları, MDE eğitiminin belirlendiği ve gözden geçirildiği temel yapılanmalardır. Bu kurullar arasında etik eğitimi açısından koordinasyonun ve iletişimin artırılması önemli bir gereksinimdir.

- **Dönem 3'te MDE modülü gerekliliği:** Üç yıl içinde edinilen MDE birikiminin, hekimin yasal sorumlulukları konusu ile birlikte bir haftalık bir modülde tartışılması düşünül-

mektedir. Stajlara başlamadan önce bir gözden geçirme olanağı sağlayacak olan böyle bir modül, ayrıca eğitim yönlendiricilerinin bu konudaki bilgi ve duyarlılıklarının artması için de önemli bir olanak sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

1. Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi web sayfası (www.tip.deu.edu.tr)
2. World Medical Association web sayfası (www.wma.org)
3. Türk Tabipleri Birliği web sayfası (www.ttb.org.tr)